

Тамара КОЗІЙ,
концертмейст. кафедри вокально-хорового,
хореографічного та образотворчого мистецтва
факультету початкової освіти та мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ / ПЕРЕСПІВИ В ЗАРУБІЖНІЙ ВОКАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (З ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ)

Стаття присвячена питанням перекладів текстів вокальних творів зарубіжних авторів українською мовою в музичній практиці. Розглянуто методи самостійного створення переспіву українською мовою. Показано, що україномовні переклади широко застосовуються у виконавській практиці і навчальному процесі. Водночас відзначено, що проблема недостатньої кількості вокальної літератури в українському перекладі повинна розв'язуватися невпинно і цілеспрямовано.

Ключові слова: *вокальна музика, сольний спів, український переклад, переспів, мистецька освіта, середня освіта.*

Наше сьогодні продовжує ставити перед освітянами нові і нові завдання. Насамперед вони стосуються утвердження в суспільному просторі (науковому, навчальному, культурному, виконавському) української мови. Ми є свідками великої кількості навчальної вітчизняної та зарубіжної літератури, в якій ще присутня російська мова, зокрема це стосується і нотних видань, репертуарних збірників тощо. Звичайно, це пов'язано, по-перше, з часом видання такого типу музичної літератури, а саме – до 1991 р., до періоду Незалежності України, і, по-друге, місцем видання. Вокальні і хорові твори, оперні клавіри західноєвропейських композиторів друкувалися у музичному видавництві, розташованому у столиці колишнього СРСР, і, відповідно, оригінальні тексти перекладались російською мовою. Таким чином, виконавцеві пропонувався текст мовою оригіналу і переклад – російською. В теперішніх умовах існує ризик вилучення численного навчально-методичного

репертуару на слова європейських літераторів у виконавській практиці власне через відсутність українського тексту.

Питання перекладу зарубіжної вокальної та вокально-хорової літератури висвітлюються у статті А. Бондаренка «Українські вокальні переклади: традиції та перспективи» [3], де акцентується увага на традиції виконання вокальної музики в українських перекладах. Проблемам іншого напрямку присвячена стаття цього ж автора «Використання українських вокальних перекладів у музичній освіті» [1]. Автор публікації наголошує на недостатній кількості хрестоматійної і навчально-методичної літератури українською мовою і реєстрів вокальних перекладів камерно-вокальної, оперної та хорової музики.

Водночас існує не одне оперне лібрето, вокальний цикл чи окремі вокальні твори, які вже(!) перекладені українською і чекають на перевидання. До них належать «Бал-маскарад» Дж. Верді (перекл. Б. Тен), його ж «Ріголетто» і «Аїда», «Орфей» Х. В. Глюка, «Фауст» Ш. Гуно, «Мадам Батерфляй» Дж. Пуччіні, речитативи до «Севільського цирульника» Дж. Россіні (перекл. Л. Старицька-Черняхівська), вокальні цикли Ф. Шуберта «Зимова подорож» і «Красуня млинка» (перекл. Б. Тен, В. Яковчук, Ю. Отрошенко, Ю. Гершунська, М. Шутак, Д. Ревуцький) [2].

Саме тому активізувалися творчі спроби працівників закладів освіти різних рівнів акредитації на перекладацькій ниві. Оскільки більша частина студентів вивчають тільки одну іноземну мову і не володіють одночасно кількома, то виконання твору українською мовою дає можливість художньо і переконливо передати задум композитора. Власне, перекладами пропонувані тексти не є, це радше переспіви, метою яких є надання можливості виконання вокального твору українською мовою.

Одразу ж зазначимо, що не всі твори з перекладами-переспівами українською мовою вийшли друком, окремі тексти існують в рукописах і використовуються в щоденній викладацькій практиці.

В даній статті запропоновано методичні рекомендації для створення переспіву. Насамперед для роботи були обрані вокальні твори на тексти В. Гюго

та авторів лібрето опер «Фауст» Ш. Гуно – Ж. Барб'є і М. Карреї, «Орфей» Х. В. Глюка у французькій редакції П. Л. Моліна. Вибір був пов'язаний з активним використанням цих творів у навчальній та концертній практиці. Ще одним фактором вибору стала мова оригіналу – французька, яка є досить важкою у прочитанні і вимові. У французькій мові 15 голосних, 4 з яких – назалізовані, тобто вимовляються в ніс, три півголосні і 20 приголосних звуків. В українській мові маємо лише шість голосних (а, е, і, о, у, и), тому деякі з французьких голосних навіть не мають відповідників. Фонетика французької мови значно відрізняється від фонетики мови української. Подекуди видається, що текст англійською чи німецькою прочитати набагато простіше, ніж французькою. Отже, тексти були створені для арії Орфея Х. В. Глюка, балади Маргарити і романсу Зібеля Ш. Гуно і романсу Г. Форє «Метелик і фіалка». Відразу ж зазначимо, що робота відбувалася з російськими перекладами названих творів.

Найважливішим у поезії є віршований розмір, його збереження у перекладі – обов'язкове. Все ж трапляються певні труднощі, пов'язані із збереженням кількості складів у фразі чи реченні, часом у перекладі складів стає більше або менше. В цьому випадку проблема розв'язується з допомогою дроблення або об'єднання тривалостей. Іноді виникає необхідність змінити традиційну форму прикметника на більш поетичну: лісова (фіалка) замість лісова, міцнеє (коріння) замість міцне, «злотії» (дні) замість золоті та ін.. Наприклад, четвертну тривалість можна розділити на дві восьмі, або навпаки, кілька тривалостей об'єднати лігою. Для прикладу наведемо фразу з арії Орфея: «скор/би/мо/ей/» (чотири склади) – «скор/бо/та/мо/я» (п'ять складів). Ритмічний малюнок фрази у чотиридольному розмірі складається з двох тактів, що містять таку послідовність тривалостей: I такт – половинна з крапкою (три долі на перший склад), дві окремі восьмі (другий і третій склади) і II такт – об'єднані лігою дві четвертні (на четвертий склад у російському тексті і на четвертий і п'ятий склади в українському переспіві, де ліга скасовується).

Важливо також врахувати можливість зміни дихання у фразі без порушення її змісту. Безумовно, оригінальна пунктуація слугуватиме орієнтиром у фразуванні, оскільки саме завдяки розділовим знакам мова твору стає виразною, емоційною і переконливою. Обов'язково зберігається сюжетна канва та драматургія поезії, дійові особи, образна сфера. Наприклад, у баладі Маргарита співає про короля, що зберігав цінний кубок у пам'ять про своє кохання, Зібель у романсі запевняє кохану у щирості своїх почуттів, Орфей в арії охоплений відвагою і стражданням. Назва поезії Гюго (Метелик і Фіалка) говорить про двох персонажів, однак, це не діалог двох дійових осіб, а монолог Фіалки, її прохання і мрії про взаємність.

Арія Орфея з опери Х. В. Глюка «Орфей і Еврідіка» (в зб. «Хрестоматія для співу...» [11]). Арія використовується в репертуарі для середнього голосу (мецо-сопрано чи контральто). Є доступною для вивчення і виконання на початковому етапі постановки голосу. Форма арії – проста двочастинна, звуковедення кантиленне.

Переспів Т. Козій:

Не страшні мені
муки пекельні,
скорбота моя
не має імення, не має імення ...
Ці муки і в пеклі незнані,
і груди мені розтинають!

Балада Маргарити з опери Ш. Гуно «Фауст». Твір використовується в репертуарі для високого голосу (сопрано). Балада має двочастинну будову. Характеризується кантиленним звуковеденням [5].

Переспів Т. Козій:

В Фулі жив собі король,
він до власної смерті
зберігав про милу в пам'ять
кубок цінний, дорогий.

Із незлічених клейнодів (двічі)
найдорожчий був йому...
І завжди, як брав він кубок,
з очей його котились сльози...
Коли старість підійшла
і відчув він смерть близьку,
то ослаблю рукою
дорогий свій кубок взяв.
В пам'ять, в пам'ять жінки коханої (двічі)
випив король востаннє,
і, не втримавши свій кубок,
він тихо, тихо в вічність відійшов....

Романс Зібеля з опери Ш. Гуно «Фауст» (у однойменному виданні 1986 р.
[5]). Використовується в репертуарі для середнього голосу, характер
звуківедення – кантилена, будова – проста двочастинна форма.

Переспів Т. Козій:

Коли життя твоє було безхмарним,
все посміхалось і мені навкруг,
щастя і радість – вони лиш примара!
Плач, Маргарито, плач, моя мила,
литиме сльози і твій вірний друг.

Ніби дві квітки разом ми зростали,
тісно переплелися в нас серця,
о, я прошу, покинь горе і печалі,
о, Маргарито, о, моя мила,
вірним я буду тобі до кінця!
Вірним буду тобі до кінця!

У збірнику Форе Г. «Романсы» [9] цікавий твір «Метелик і Фіалка» на слова В. Гюго використовується як у навчальному, так і в концертному репертуарі для високого голосу (сопрано). Характер звуковедення – кантилена, орієнтовна важкість – для більш досвідчених виконавців. Будова романсу – проста куплетна форма.

Переспів Т. Козій:

Лісовая фіалка благає:

– Метелик, милий мій!

Ти летиш, в самоті
ти мене покидаєш,
пожалій!

Бо, коли ми удвох,
я цей світ забуваю,
вір мені,
ніби квіти є ми,
мов чудові дві квітки
навесні!

В тебе – крила, а в мене –
міцнее коріння,
квітка я....

Марю, щоб твій політ
був духмяним і ніжним,
як весна,
зачаровуєш ти
всіх польотом натхненним
в небесах,
в самоті я журюсь
і тебе виглядаю
у сльозах!

До світанку гостюєш
і знов відлітаєш,
я в журбі...
Мов перлини росинки
на листячку сяють
уночі!
Щоб мені не зів'януть
від муки дочасно,
поможи!
Крила дай мені, любий,
і будемо разом
назавжди!

Одним з шедеврів американської музики першої половини ХХ ст., що й донині не втратив своєї популярності і оригінальності, є пісня Джорджа Гершвіна на слова Айри Гершвіна «Коханий мій» (The Man I Love). В основі сюжету – мрії дівчини про коханого і спільне щасливе життя. Твір рекомендується для середнього голосу, звуковедення – кантиленне.

Переспів Т. Козій:

Місяць сяє, спати не дає,
Вірю, мрію – він до мене йде,
Принц прекрасний, ніжний, чарівний –
Коханий мій!
І це відомо всім у світі тім:
Мрії можуть зрадити, а втім
чекаю я кожного дня.
Зустріне він мене, коханий мій,
і захистить мене, коханий мій,
і серце оживе, коли прийде коханий мій!
І посміхнеться він тоді мені,
і підемо разом – рука в руці,

засяють очі в нас
і слів не треба нам в той час.
Понеділок чи неділя буде, – байдуже мені,
мрії сповняться щасливо,
день той стане нашим спільним дивом!
Збудуємо собі маленький дім,
співатимемо вдвох у домі тім,
чекати буду я і він прийде, коханий мій!

У репертуарі Євгенії Шуневич, доцента кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, званої співачки і педагога, є блискучий вальс Й. Штрауса «Чудовий май» (O schoener Mai). У 2011 р. цей твір звучав на урочистій Академії, присвяченій 10-річчю кафедри народних музичних інструментів та вокалу Інституту музичного мистецтва ДДПУ ім. І. Франка. Саме Є. Шуневич здійснила поетичний переспів тексту і вальс отримав «прописку» в українському музичному просторі.

У збірнику вальсів Й. Штрауса [12] є відомий твір «Чудовий май», який використовується у концертному репертуарі для високого голосу (сопрано). Будова твору – проста двочастинна (куплетна) форма. Характер звуковедення – кантілена. Рекомендується студентам з доброю вокальною підготовкою і сценічним досвідом.

Переспів Є. Шуневич:

О, злотії сни,
радість юності моєї,
перші пісні,
хвилювання юних днів
і пташок веселий спів!
Чудовий май,
о, повернись,
і усміхнись,

і щастя дай!
Чудовий май,
ти щастя дай,
о любий май, чудовий май!

О, я хочу знов
повернути радість,
першу любов,
трепет ніжних поривань,
і надій, і сподівань...
Чудовий май...

У 2015 р. у редакційно-видавничому відділі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка вийшли друком навчально-методичні посібники для підготовки фахівців ОКР «Бакалавр», «Спеціаліст», «Магістр» «Вокальні твори зарубіжних композиторів для мецо-сопрано у супроводі фортепіано» [4] та «Зарубіжні вокальні твори для сопрано у супроводі фортепіано» [6], упорядником яких є доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва названого навчального закладу, кандидат педагогічних наук, лауреат літературної премії імені Мирона Утриска, член Всеукраїнського об'єднання «Письменники Бойківщини», автор поетичних збірок Світлана Кишакевич. У збірниках вміщена вокальні твори для різних типів голосів. С. В. Кишакевич самостійно здійснила низку поетичних переспівів українською мовою. До збірників увійшла низка творів, тексти яких надруковано українською мовою та мовами оригіналу (певна частина творів опублікована без оригінальних текстів, оскільки вони не були надруковані у першоджерелах. Серед них – «Лебідь» Е. Гріга і «Так все почалось» Ф. Маркетті). Зокрема, це такі твори, як: Белліні В. «Де світло у вікні, що все сіяло?». Використовується в репертуарі студента-початківця з високим голосом (сопрано, тенор). Характер звуковедення – кантилена, форма арії – проста двочастинна репризна.

Г. Гендель Арія Оттона (Dove sei) з опери «Оттон». Рекомендується до вивчення і виконання студентам з середнім голосом (мецо-сопрано). Композиція арії лаконічна і компактна, мелодія побудована переважно на низхідних інтонаціях, звуковедення кантиленне.

Е. Гріг, сл. Г. Ібсена «Лебідь». Романс написаний для високого голосу (сопрано) у простій тричастинній формі. Крайні розділи мають спокійний, задумливий характер, середня частина – більш схвильований. Рекомендується для концертної практики як зразок вокальної мініатюри.

К. Дебюссі, сл. Т. де Банвіля «Зоряна ніч». Використовується у навчальному і концертному репертуарі для високого голосу (сопрано). Форма романсу куплетно-варіаційна (останній куплет неповний), характер звуковедення – кантилена.

Т. Джордані «Милий, люблю» (Caro mio ben). Арія використовується у навчальному і концертному репертуарі для різних типів голосів, оскільки існують переклади для високого (в тональності Фа-мажор) і середнього (в тональностях Мі бемоль-мажор і Ре бемоль-мажор) голосів. Характеризується кантиленим звуковеденням. Форма арії проста тричастинна.

Дж. Керн, сл. О. Харбаха «Дим» (Smoke Gets In Your Eyes) з мюзиклу «Роберта» (1933). Форма твору проста двочастинна. В мелодиці застосовуються як плавний, поступовий рух, так і стрибки, різноманітні оспівування тонів і особливі види ритмічного поділу (тріолі). Рекомендується для мецо-сопрано, звуковедення кантиленне.

Ф. Ліст, сл. В. Гюго «Коли я сплю» (Oh! Quand je dors). Рекомендується для концертного репертуару студентам старших курсів і магістрантам з високим голосом (ліричне сопрано). Форма цього романсу наскрізна. В основу теми, що пронизує усі шари композиції, – вокальну партію і фортепіанний супровід, покладено мотив, що складається з двох послідовних чистих кварт – висхідної і низхідної. Ладо-гармонічні зміни надають звучанню романтичної прозорості або насиченого драматизму. Характер звуковедення – кантилена.

Ф. Маркетті «Так все почалось». Твір написаний у куплетній формі із заспівом і приспівом. Мелодика пісні має виразно танцювальний (вальсовий) характер і характеризується широтою дихання. Рекомендується для середніх голосів.

У. Сандерсон, сл. Е. Тешемахера «Пісня кохання». Твір написаний у традиційній для жанру куплетно-варіаційній формі. Рекомендується для сопрано, звуковедення кантиленне.

А. Скарлатті, сл. Н. Мінато «О, несила біль терпіти» (O cessate). Використовується в репертуарі студента-початківця з середнім голосом (меццо-сопрано). Характер звуковедення – кантилена, форма арії проста тричастинна.

Ф. Шопен, сл. С. Вітвицького «Бажання» (Zyczenie). Романс написаний у куплетній формі. Мелодиці твору притаманний танцювальний характер, який підкреслюється використанням стрибків і пунктирних малюнків. Рекомендується для середнього голосу.

Ф. Шуберт, сл. В. Шекспіра «Ранкова серенада». Енергійний характер серенади передано гнучкою мелодикою та ладо-гармонічними і ритмічними засобами. Форма твору - проста двочастинна з доповненням. Рекомендується для високого голосу (сопрано, тенор).

Також у рукописах С. Кишакевич є переспіви й інших авторів, зокрема Ф. Мендельсона-Бартольді на сл. Г. Гейне «На крилах дивної пісні» [8]. Романс написаний у куплетно-варіаційній формі, рекомендується для високих голосів (сопрано, тенор).

На крилах дивної пісні летіти далеко є нам,
де річка Ганг протікає, прекрасна країна є там,
сади ароматом буяють, у сьйві місяць плыве,
і лотос розквітає, і ніч тумани зове.
Фіалки тихо шепочуть, милуються сьйвом зорі,
казку напишуть троянди для нас о нічній порі,
і слухають добрі газелі, як ніч розмову веде,
як хвилі Ганга хлюпочуть, зітха вітерець де-не-де.

Полинемо вдвох із тобою в дивний казковий полон,
кохання там віднайдемо, солодкий лагідний сон.

Ще одним переспівом С. Кишакевич є романс Хелени з опери Ф. Шуберта «Заколотники, або Домашня війна» [10] за п'єсою І. Ф. Кастеллі. Цей текст романсу також був переспіваний і Т. Козій. Та обидві авторки творили цілком незалежно і зберегли ключові образи і романтичний зміст – промінь сонця, опис краєвиду, сум героїні за коханим, вітер, квіти, хвилі моря. Романс написаний у двочастинній репризній формі, рекомендується для ліричного сопрано, звуковедення кантиленне.

Переспів С. Кишакевич:

Промінчик сонця освітив зелений ліс, поля,
та світ милий засмутив, в жалю душа моя...
Війни в лице, вітер, мені, і сльози ти зітри сумні, зітри сумні,
Полетимо у край, де мій коханий, знай!
Я знаю, квіти там цвітуть прекрасні аніж в нас,
там хвилі пісню принесуть в вечірній тихий час.
Ти знай, що там не люблять так, і не сумують там ніяк, вертайся!
Світло душі ясне, милий, почуй мене!

Переспів Т. Козій:

Осяяв промінь золотий поля, ліси, луги,
сумую я, і плачу я, не сплю я від туги...
Ти, вітерець, в лице повій, мій сум розвій, печаль розвій, печаль розвій,
я полечу, як ти, тільки б коханого знайти...
У нас ті квіти не ростуть, що там побачиш ти,
і хвилі моря принесуть мої слова прості:
Не знайдеш там кохання ти, ні щирості, ні доброти, мій милий!
О, повернись мерщій, о любий мій, коханий мій!

Висновки. Розв'язання проблеми українських перекладів текстів вокальних творів у музично-виконавській практиці є актуальним завданням сьогодення. Проблема українських перекладів сьогодні розв'язується значним

чином силами виконавців, педагогів, концертмейстерів. Виконання вокальних творів західноєвропейських композиторів становить невід'ємну частину підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва та є обов'язковим елементом у навчальних програмах дисципліни «Постановка голосу» для здобувачів вищої освіти мистецьких закладів. Відсутність українських перекладів текстів зарубіжних творів у вокальному репертуарі значно зменшує можливості використання цих творів у навчально-виховному процесі. Виконання зарубіжного вокального твору українською мовою дає можливість співакові якнайточніше втілити авторський задум, а слухачеві – відчувати глибокі естетичні емоції. Означений напрям діяльності відкриває широкі перспективи як для науковців, так і для перекладачів, та є актуальним у сучасній вокальній педагогічній та виконавській практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. Використання українських вокальних перекладів у музичній освіті. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 1(190). С. 103–107. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-1\(190\)-103-107](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-1(190)-103-107)(дата звернення: 29.11.22)
2. Бондаренко А. Світова музична класика – українською. URL: <https://musicinukrainian.wordpress.com/> (дата звернення: 25.11.22).
3. Бондаренко А. Українські вокальні переклади: традиції та перспективи. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*. 2019. Вип. 2 (2). С. 151–162. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7581.2.2.2019.187450> (дата звернення: 15.11.22).
4. Вокальні твори зарубіжних композиторів для мецо-сопрано у супроводі фортепіано: навчально-методичний посібник для підготовки фахівців ОКР «Бакалавр», «Спеціаліст», «Магістр» / авт.-упоряд. Світлана Кишакевич. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. 45 с.
5. Гуно Ш. «Фауст». Опера в 4-х действиях с прологом. Москва : «Музыка», 1986. 400 с.

6. Зарубіжні вокальні твори для сопрано у супроводі фортепіано: навчально-методичний посібник для підготовки фахівців ОКР «Бакалавр», «Спеціаліст», «Магістр» / авт.-упоряд. С. Кишакевич. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. 50с.
7. Караванський С. Словник синонімів української мови. Київ : Вид-во Орій при УКСП Кобза, 1993. 472 с.
8. Мендельсон Ф. Избранные песни. Москва : «Музыка»,1968. 46 с.
9. Форе Г. Романсы. Тетрадь I. Москва : Музыка, 1966. 90 с.
10. Хрестоматия вокально-педагогического репертуара для сопрано / сост. С. Фуки, К. Фортунатова. Москва : Музыка,1971. 200 с.
11. Хрестоматия для пения, арии, романсы и песни для женскихголосов в сопровождениифортепиано и без сопровождения / сост. Л. Саксельцева и И. Поморцева. Москва : Музыка, 1975. 198 с.
12. Штраус И. Сказки Венского леса. Избранные вальсы для високого голоса с фортепиано. Москва : Музыка,1967. 62 с.